

Hanna Varjakoski

“KAI SITÄ JOTENKIN HENGISSÄ ON, KUN VARJO KULKEE VIERELLÄ”¹

Vanhuuskuvia kotimaisessa 2000-luvun elokuvassa

¹ Sitaatti elokuvasta Thomas (Suomi 2008).

² Esimerkiksi Sinikka Vakimo (2001) on väitöskirjassaan *Paljon kokeva, vähän näkyvä* tutkinut ikääntyvään naiseen liittyviä julkisia vanhuusdiskursseja, joita *Kalevalassa*, suomalaisissa kaskuissa ja mediateksteissä tuotetaan. Mitä tulee sanomalehtiin, Vakimo nostaa esille kolme päädiskurssia: vanhuus ongelmana, vanhuus ei-vanhuutena ja koominen vanhuus. Mia Flygar (2010) taas on analysoinut *Helsingin Sanomien* kevään 2006 uutistekstejä vanhuudesta ja havainnut, että vanhuus kuvataan niissä elämänvaiheena, jota luonnehtii lapsenomaisen riippuvaisuus toisista. Vanhukset kuvataan uutisteksteissä heikkoina ja avuttomina.

³ Esimerkiksi Swayne & Greco (1987), Bell (1992), Robinson & Skill (1995), Roy & Harwood (1997).

Ikääntyneet ja vanhuus ovat kiinnostaneet elokuvateollisuutta ja elokuvatuhtimusta yllättävän vähän ennen viime vuosia. Tämä artikkeli tarkastelee vanhuuskuvia suomalaisessa nykyelokuvassa. Yksinäisyyteen, sairauksiin ja kuolemaan liittyvät teemat ovat vahvasti läsnä aineistoina käyttämissäni elokuvissa, vaikka elämä vanhana voisi olla, ja on, paljon muutakin. Vanhuuskuvatojen monipuolistuminen suomalaisessa elokuvassa odottaa vielä tuloaan.

Kohtaamisia-elokuvassa (2010) yli 70-vuotias Martta istuu sairaalan käytävällä lääkärikäynnin jälkeen. Tieto oman sairauden etenemisestä havahduttaa Martan pohtimaan, että elämä on ohi, ennen kuin sitä ehtii huomaamaankaan. Hetkeä myöhemmin lähikuvassa nähdään Martan kyyneleitä pidättelevät kasvat. Taustalla soi surumielinen musiikki, joka ohjailee katsojan emotionaalisia reaktioita. Kontrastia Martan tilanteelle luodaan elokuvassa teinityttö Nooran kuvauksella. Elämänsä alussa oleva tyttö ja tämän äiti tekevät täynnä iloa, energiaa ja odotusta lähtöä etelänlomalle. Martan odotushorisontissa taas hämmöttää lähestyvä kuolema.

Vanhuuden mediarepresentaatioita on tarkasteltu sekä kotimaisessa² että kansainvälisessä tutkimuksessa jonkin verran. Näiden tutkimusten painopiste on kuitenkin pitkälti ollut lehtien ja etenkin mainonnan tuottamissa vanhuuskuvastoissa ja -diskursseissa. Liikkuvan kuvan osalta televisio on kiinnostanut tutkijoita etenkin televisiomainosten näkökulmasta, mutta huomattavan monet näistä tutkimuksista ovat peräisin 1980–90-luvuilta.³ Elokuvatuhtimuksen kentällä ikääntyneet ja vanhuus ovat olleet esillä tutkimuskohteina hämmäntävän harvoin aina viime vuosiin asti. Suomalaisen elokuvan

kontekstissa tutkimusta ei toistaiseksi ole tehty lainkaan, lukuun ottamatta Antti Kariston (2009) katsausta Edvin Laineen ohjaaman *Oprin* (Suomi 1954) vanhuskuvista. Tämän artikkelin tavoitteena on omalta osaltaan paikata tutkimusaukkoa.

Väestörakenteen vanhenemisen myötä vanhuutta on julkisissa diskursseissa käsitelty kiitettävissä määrin eri asiajournalistisissa yhteyksissä. Vanhuuden ja ikääntyneiden käsittely on pitkälti kuitenkin keskittynyt sosiaalipoliittisiin näkökulmiin, eläkeikään ja huoliin ikääntyvien hoivasta. Suomalaisella valkokankaalla ikääntyvien näkyvyys on ollut huomattavasti vähäisempää. Kotimaisia elokuvia, joissa ikääntyneet olisivat päärooleissa tai jotka suoranaisesti käsitelisivät ikääntymistä ja vanhuutta, ei ole montaa. Vanhuuden tai vanhojen ihmisten vähäinen näkyvyys valkokankaalla ei kuitenkaan ole suomalaisen elokuvakulttuurin erityispiirre. Sama suuntaus on löydettävissä muistakin maista.⁴

Miksi vanhuuden käsittely tai ikäihmisten esittäminen elokuvissa on ollut vähäistä? On esitetty, että vanhuus ei kaupallisessa mielessä olisi kiinnostanut elokuvateollisuutta, koska vanhuus ei niin sanotusti myy. Amir Cohen-Shalevin mielestä (2009, 7) vanhuus – toisin kuin esimerkiksi kauhea tai epämiellyttävä väkivalta – ei myy varsinkaan, jos vanhuksia kuvataan liian realistisesti. Toisaalta monet ikäihmisten näkyvyyttä ja representaatioita eri medioissa tarkastelleet tutkijat ovat uumoilleet muutosta trendiin. Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että aikaisemmin vallinnut malli, jossa ikäihmisten representaatiot mediassa ovat olleet marginaalisia ja negatiivissävytteisiä, näyttäisi olevan muuttumassa – ainakin mitä tulee mainontaan ja joihinkin uudentyyppeihin lehtiin (Williams et al. 2007). Suurten ikäluokkien kosiskelu potentiaalisena ja ostovoimaisena kuluttajaryhmänä on toiminut muutoksessa merkittävänä taustavoimana. Suomalaisessa kontekstissa trendi on havaittavissa Tuomas Kyrön samannimiseen romaaniin perustuvassa elokuvassa *Mielensäpahoittaja* (Suomi 2014), joka oli viime vuoden katsotuin kotimainen elokuva.⁵ Elokuvassa 80-vuotias maalaismies lähtee vastahakoisesti miniänsä luokse Helsinkiin loukattuaan jalkansa kaatumistapaturmassa.

Tässä artikkelissa tutkin, mitä piirteitä vanhuuteen liitetään suomalaisissa nykyelokuviissa ja miten vanhuutta kuvataan. Niin kutsutut uudet ikääntymisen kulttuurit, jotka korostavat itsenäisyyttä, aktiivisuutta ja hyvinvointia, ovat pyrkineet työntämään pois vanhuuteen liittyviä negatiivisia puolia kuten sairauksia, rappeutumista ja dementiää (Katz 2005, 16). Huolimatta vanhuuskuvaston monipuolistumisesta ja pyrkimyksistä esittää vanhuus aiempaa myönteisemmässä valossa, esitän, että vanhuutta kuvataan suomalaisissa elokuvissa usein edelleenkin yksinäisyyteen, sairauksiin tai kuolemaan liittyvien teemojen kautta.⁶ Nämä teemat näkyvät sitä vahvemmin mitä myöhäisemmästä vanhuudesta on kyse. Intressini tarkastella kyseisiä vanhuuteen liitettyjä piirteitä nousee myös siitä, että niin sanottu neljäs ikä⁷, johon riippuvuus, raihnaisuus ja kuolema usein liitetään, kätketään usein yksityisiin tiloihin, koteihin, sairaskoteihin ja sairaaloihin. Se jää edelleen tuntemattomaksi, sitä ei juuri kommentoida eikä siitä puhuta. (Vakimo 2001, 303.) Gilleard ja Higgs (2010) ovat määritelleet neljännen iän kulttuurisena asemana. Heidän mukaansa neljäs ikä on riisuttu so-

⁴ Ks. vanhojen hahmojen vähäisyydestä amerikkalaisten elokuvien päärooleissa mm. Lauzen and Dozier 2005; Robinson et al. 2007; Robinson, Callister & Magoffin 2009. Ranskalaisesta elokuvasta ks. Beugnet 2006.

⁵ Elokuva keräsi vuonna 2014 yhteensä 493 201 katsojaa (Suomen elokuvasaatiö). Finnkinon mukaan *Mielensäpahoittaja* veti etenkin ikäihmisiä elokuvateattereihin. Kriittisenä huomiona tosin voi sanoa, että Antti Litjan esittämä naurettavan ja jääräpäisen vanhan miehen hahmo on kovin stereotyyppinen, eikä se välttämättä myönteisessä mielessä haasta vallitsevia käsityksiä vanhoista ihmisistä.

⁶ Mielenkiintoisena vertailukohtana elokuville toimivat tv-sarjojen representaatiot vanhoista ihmisistä. Saksalaisten *prime-time* tv-sarjojen vanhuskuvaa tutkineet Kessler et al. (2004) ovat todenneet, että vanhuuteen yleisesti liitettyjä piirteitä kuten eläkeikää, sosiaalisen elämän kaventumista, riippuvaisuutta ja kuolemaa ei niissä juurikaan esitetä. Myös John Bellin (1992) tarkastelemissa televisiosarjoissa ikääntyneet ovat sekä fyysisesti että henkisesti hyvinvovia ja sosiaalisesti aktiivisia. Sama pätee mainoksiin, joiden tarkoitus on myydä positiivisia mielikuvia katsojilleen (ks. Vakimo 2001, William et al. 2007).

⁷ Neljännen iän käsite pohjaa Peter Laslettin (1996) luomaan ja paljon käytettyyn neliosaiseen jaoteluun. Ensimmäinen ikä viittaa lapsuuteen, ja toinen vaihe sijoittuu aktiivisen työikään. Kolmannella iällä Laslett viittaa eläkeikään, joka on omistettu itsensä toteuttamiselle ja oman hyvinvoinnin vaalimiselle.

le. Neljättä ikää Laslettin jaottelussa määrittää riippuvuus, raihnaisuus ja kuolema. Ero kolmannen ja neljännen iän välillä ymmärretään kuitenkin usein laadulliseksi, ei niinkään kronologiseen ikään liittyväksi.

⁸ Toisaalta kyse oli myös relevanttien elokuvien vähydestä ja muunlaisten teemojen tai representaatioiden puutteesta.

siaalisesta ja kulttuurisesta pääomasta sekä mahdollisuuksista luoda statuksia tai artikuloita elämäntapoja. Neljäs ikä edustaa eräänlaista pääteasemaa, josta ei ole paluuta.

Vanhuuskuvan ja ikääntymisen ympärillä käyty keskustelu näyttäisi tällä hetkellä pitkälti jakaantuvan kahteen toisilleen vastakkaiseen diskurssiin. Ensimmäisessä vanhuus näyttäytyy elämänvaiheena, jota leimaa hauraus, ruumiin raihnaisuus ja hoivan tarve. Etenkin uutis- ja asiajournalismissa ongelma-keskeisyys on yleisin tapa puhua vanhuudesta (Hjelt 1992, Vakimo 2001, Flygar 2006). Tämän tyyppisessä uutisoinnissa vanhuus näyttäytyy ”sairautena, köyhyytenä, avun tarpeena sekä taloudellisenä uhkana muulle yhteiskunnalle” (Vakimo 2001, 169). Toisessa diskurssissa vanhuus sitä vastoin rakentuu aktiivisena, valintoja täynnä olevana eläkeläisyytenä, niin sanottuna kolmantena ikänä. Tätä lähestymistapaa näkee esimerkiksi varttuneemmille lukijoille suunnatuissa elämäntapalehdissä (esim. *ET-lehti*), joissa ikääntymisestä kirjoitetaan selvästi positiivisempaan sävyyn ja ikääntymiseen liittyviä myönteisiä asioita tuodaan esille. Henkistä hyvinvointia, iän mukanaan tuomaa karismaa ja kokemusta korostava retoriikka on uusi ja nouseva tapa lähestyä ikääntymistä (Lumme-Sandt 2011).

Yksinäisyyteen, sairauksiin ja kuolemaan liittyvien teemojen ilmeneminen vanhuuden kontekstissa ohjasi omalta osaltaan tässä tutkimuksessa käyttämäni elokuvien valintaa.⁸ Analysoin etenkin elokuvia *Joki* (Suomi 2001), *Thomas* (Suomi 2008) ja *Kohtaamisia* (Suomi 2010). Viittaan tarkastelussani jossain määrin myös *Postia pappi Jaakobille* -elokuvaan (Suomi 2009), *Pahaan perheeseen* (Suomi 2010) ja *Lakeuden kutsuun* (Suomi 2000). Kyseessä ei ole systemaattinen ja kaiken kattava tutkimus vanhuuskuvista suomalaisessa nykyelokuvassa vaan yllä mainitsemieni elokuvien tuottama käsitys siitä, millaista elämä vanhana on.

Kun lähdin kartoittamaan 2000-luvun suomalaisia elokuvia, jotka kertovat vanhuudesta tai joissa selkeästi ikääntyneet näyttelevät merkittävää roolia, huomasin pian kohdanneeni haasteen, jonka asetti aineiston rajallinen määrä. Jarmo Lampelan ohjaamassa episodielokuvassa *Joki* seurataan vanhan pariskunnan Miljan ja hänen haimasyöpään kuolevan miehensä Henrin viimeisiä hetkiä yhdessä sairaalassa. Tietoisena omasta toivottomasta tilastaan Henri haluaisi hoitajien irrottavan syöttöletkut ja päästävän hänet kotiin kuolemaan. Hoitava lääkäri ei kuitenkaan haluaisi lopettaa hoitotoimenpiteitä. Saara Cantellin ohjaamassa elokuvassa *Kohtaamisia* leskenä elävälle Martalle aiheuttaa murheita päihdeongelmainen tyttärentytär ja oma vakava sairaus. Koska Cantellin elokuvan yhtenä näyttämönä toimii sairaalan geriatrinen osasto, nähdään taustalla vanhoja ihmisiä myös potilaan rooleissa. *Postia pappi Jaakobille* puolestaan on tarina vanhasta sokeasta papista, joka asuu ränsistyneessä talossaan autioituneessa kylässä. Jaakobin avuksi saapuu armahdettu elinkautisvanki Leila, jonka tehtävänä on lukea papille lähetetyt esirukouskirjeet ja vastata niihin Jaakobin sanelun mukaisesti. Aleks Salmenperän *Pahassa perheessä* nähdään Alzheimerin taudin vuoksi puhe- ja toimintakyvytön isoisä, joka surullisella tavalla on osa perhettä ja tätä maailmaa, mutta kuitenkin jossain muualla, ulkopuolella.

Vanhuus elämänvaiheena

Tarkastelemissani elokuvissa ei nähdä sen paremmin Kariston (2009, 104–105) kuvailemia touhukkaita produktiivisen vanhuksen prototyyppejä (esim. Oprin hahmo) kuin jälkimodernia vanhuskuvaa enteileviä, ikäsopimattomalla tavalla käyttäytyviä huru-ukkojakaan. Vanhuutta ei myöskään esitetä mahdollisuuksien ja valintojen maailmana vaan elämänvaiheena, jossa mielekästä ja merkityksellistä sisältöä elämään tuovat tekijät esitetään pitkälti poissaolevina. Gilleard ja Higgs ovatkin osuvasti kuvailleet vanhuutta representoitavan synkkänä ja muuttumattomana, kaiken sosiaalisen päättymisenä. Vanhuudessa muut vaihtoehdot ovat merkityksettömiä. Se pysyy elämänvaiheena, joka on ulossuljettu, marginalisoitu ja institutionalisoitu. (Gilleard & Higgs 2000, 3–4.) Ikäihmisten työntäminen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen vallan ulkopuolelle on piirre, joka yhdistää vanhuksia myös analysoimissani elokuvissa. Kontaktit ympäröivään maailmaan näytetään kovin suppeina perheenjäsenten ja ystävien puuttuessa ympäriltä. Yksinäisyys ja tuntemukset ulkopuolisuudesta eivät kuitenkaan yksinomaan johdu leskeyden ja kuolleiden ystävien jättämästä aukosta sosiaalisessa elämässä, kuten Miika Soinin elokuvasta *Thomas* käy ilmi. Kriittinen katse kääntyy koko ympäröivään yhteiskuntaan ja vallitsevaan ilmapiiiriin, joka syrjii vanhuksia eikä näe vanhuutta arvokkaana elämänvaiheena.

Nuoruutta ihannoiva ja ikääntymistä torjuva kulttuuri⁹ on edistänyt varsinaisen vanhuuden tabuluonnetta. Samalla kun kolmannen iän käsite on muokannut vallitsevaa vanhuuden kuvaa myönteisemmäksi ja mahdollistanut vanhuuden näkemisen jonain muunakin kuin pelkkänä alamäkenä, se on myös marginalisoinut ja konstruoinut varsinaisen vanhuuden entistäkin surkeammaksi ja surullisemmaksi elämänvaiheeksi (Karisto 2004, 102). Sairauksiin, heikkenemiseen ja kuolemaan liitetty hirvittävyys vain korostuu, kun positiivisen ikääntymisen diskurssi työntää pois näiden asioiden käsittelyn. Varsinaisesta vanhuudesta tulee tämän myötä entistä enemmän etäännytetty, stigmatisoitu ja torjuttu: jopa suurempi tabu kuin kuolemasta nykyaikana (Blaikie 1999, 75, 195).

Tarkastelemissani elokuvissa vanhana elämistä sävyttävät tietty yksiulotteisuus ja kuolemanläheisyys eri muodoissaan. Asiat, jotka voisivat tuoda iloa ja onnellisuutta elämään, loistavat poissaolollaan – pieniä valonpilkahduksia lukuun ottamatta. *Kohtaamisten* Martalle harmoniaa löytyy vain ”yksittäisistä harvoista hetkissä”, kuten hän itse asian esittää. Jaakobille päivän kohokohtana toimii posteljoonin saapuminen. Thomasille hyvää mieltä tuo lyhyt juttutuokio arpoja myyvän partiolaisen kanssa. Aktiivisesta keski-ikästä harpataan elokuvissa ikään kuin suoraan varsinaiseen vanhuuteen, jolloin elämä on jo eletty ja viimeinen etappi häämöttää horisontissa. Thomas pakkaa elokuvan lopussa matkalaukkunsa ja valmistautuu matkalle, jolta ei omien sanojensa mukaan usko palaavansa. Toisilla matkaa on vielä jäljellä, mutta miellyttäväksi lopputaivalta ei ole tehty. Henri kamppailee kovien kipujen kanssa, Martan sairaus on pahentunut, Jaakobilta viedään hänen elämäntehtävänsä ja Mikaelin isällä on Alzheimer. Monien muiden elokuvien taustoilla nähdyt vanhukset

⁹ Ks. Andrews 1999; Blaikie 1999; Kangas & Nikander 1999; Woodward 1991.

¹⁰ Mm. *Kohtaamisia, Lakeuden kutsu*, Mika Kaurismäen *Tie Pohjoiseen* (Suomi 2012) ja Pernilla Augustin *Sovinto* (2011).

¹¹ Ossi kuvailee näin elämää vanhana elokuvassa *Pala valkoista marmoria* (1998).

¹² Poikkeuksena Thomasin lyhyet jutustelut hetket puistossa toisen vanhan miehen kanssa. Myös Aku Louhimiehen *Riisutussa miehessä* (Suomi 2006) nähdään vanhempia syrjäytyneitä mieshenkilöitä juopottelemassa keskenään ja Raimo O. Niemen *Roskisprinssissä* (Suomi 2011) "kassi-Alma" Veera ja hänen kolme miespuolista ystäväänsä viettävät iltaa laulaen karaokea ja juopottellen.

¹³ Vanhojen ihmisten esittämiseen usein yksin tai yksineläjinä on kiinnittänyt huomiota mainosten yhteydessä Vakimo (2001) ja amerikkalaisissa tv-sarjoissa Bell (1992).

¹⁴ *Mielensäpahoittajan* päähenkilö, vanha mies käy hoitolaitoksessa syöttämässä vaimoaan, joka ei enää tunnista omaa miestänsä. Kiinnostavana poikkeuksena on Heidi Kõnkään ohjaama tv-elokuva *Viimeiset mitalit* (Suomi 2000), jossa 90-vuotias Selma ja hänen nuoruutensa urheilusankari Punakorva tapaavat jälleen ja heidän välilleen syntyy romanttinen suhde.

¹⁵ *Sovinnossa* äidin ja tyttären välit ovat katkenneet äidin alkoholismin vuoksi. *Tie Pohjoiseen* ja *Pala Valkoista Marmoria* elokuvissa ovat isät aikoinaan hyljänneet lapsensa ja palaavat nyt vanhemmalla iällä tekemään sovintoa.

¹⁶ Thomas on entinen lääkäri, joka auttoi vakavasti sairastunutta ja kovista kivuista kärsinyttä vaimoaan kuolemaan (tätä tapahtumaketjua

taas ovat jo laitoshoidossa.¹⁰ Tässä mielessä "ilotonta ja elotonta"¹¹ lieneekin suhteellisen osuva kuvaus siitä, millaisena vanhuutta tutkimissani elokuvissa pääsääntöisesti esitetään. Kaikista vähiten vanheneminen on juhlinnan aihe. Elämän ilottomuus näyttäisi suomalaisessa sielunmaisemassa alkavan vielä suhteellisen varhaisella iällä. Joen yhdessä rinnakkaistarinassa tavataan Olli, joka ei innostu omista 60-vuotissyntymäpäiväjuhlistaan vaan pakenee niitä läheiseen publiin. Yhteiskunnassa, jossa vanhuuteen liitetään pelkoja sosiaalisista ja fyysisistä rajoituksista ja taakkana olemisesta (Kangas & Nikander 1999, 10–11), syntymäpäivät ja ikääntyminen voivat olla ahdistava muistutus lähestyvistä elämänvaiheista, joka mielikuvissa monesti piirtyy suhteellisen synkeänä.

Sosiaalisen kuoleman alkaminen: yksinäisyyttä, ulossulkemista, ikäsyrrjintää

Vanhuuden "elottomuutta" artikuloidaan tutkimissani elokuvissa esittämällä sosiaalista elämää kapea-alaisena ja vanhoja ihmisiä passiivisina. Puolisot ja ystävät ovat jo mullan alla, eikä vanhoja ihmisiä esitetä enää sosiaalisesti aktiivisina toimijoina. Fysiologista kuolemaa edeltävä sosiaalisen kuoleman prosessi on alkanut. Sosiaalisella kuolemalla viitataan siihen, kun vanhusten sosiaalinen aktiivisuus vähenee ja yksilön toiminta ja vaikutusvalta yhteisössä päättyy (Koski 2014). Siinä missä nuoremmat henkilöhahmot ovat eläväisiä, liikkuvaisia ja aktiivisia, vanhemmat hahmot yleensä makaavat tai istuvat vaitonaisina ulkomaailmasta ja elävästä elämästä ulossuljettuina. Nuorempia henkilöhahmoja näytetään elokuvissa vuorovaikutteisissa tilanteissa – oleskelemassa, toimimassa ja seurustelemassa keskenään. Vanhempia henkilöhahmoja ei vastaavissa tilanteissa omien ikätovereiden kanssa juurikaan nähdä.¹² Päinvastoin esimerkiksi yksinäisyyttä korostetaan näyttämällä henkilöhahmo toimimassa yksin epätavanomaisessa tilanteessa, kuten Thomas pelaamassa parinpelinä tunnettua shakkia yksin. Miltei kaikki selvästi ikääntyneemmät henkilöhahmot esitetään elokuvissa myös ilman kumppania¹³, eikä esimerkiksi vanhempaa pariskuntaa näytetä kertaakaan viettämässä aikaa kahdestaan muutoin kuin toisen kuolinvuoteella. Näin on esimerkiksi Henrin ja Miljan tapauksessa.¹⁴

Tarkastelemissani elokuvissa perheiden sisäiset ja ikäpolvien väliset suhteet näyttäytyvät usein ongelmallisina. Suhteet omiin lapsiin ja mahdollisiin lapsenlapsiin ovat etäisiä tai jopa katkolla.¹⁵ *Kohtaamisissa* Martan tytär on kuollut ja välit päihdeongelmaiseen tyttärentyttäreeseen ovat jännitteiset. Thomasin puolison kuolemaan¹⁶ liittyneet tapahtumat taas ovat aiheuttaneet särön isä–tytär-suhteeseen, ja velikin kuolee pian elokuvan alussa Thomasin silmien edessä. Veljen kanssa vietetyt viimeiset hetket päättyvät kaiken lisäksi riitaan. Yksinäisyyden, ulkopuolisuuden ja näkymättömyyden tuntemukset osana vanhuutta ovat erityisen vahvasti läsnä elokuvassa *Thomas*. Se kertoo tarinan 80-vuotiaasta miehestä, joka elää erakoituneena pienessä hieman nuhjuisessa kellariasunnossa maan alla – kuin valmiiksi elävältä haudattuna. Asunto muistuttaa vankilaselliä, jossa on vain yksi pieni

ikkuna juuri katutasen yläpuolella. Tästä ikkunasta Thomas seuraa ulkomaailman menoa.

Thomas-elokuvan päähenkilön vankisellimäisessä huoneessa on vain yksi ikkuna, josta tämä seuraa ulkomaailman menoa. Kuva: *Thomas*, press photo 2, © Putte Huima.

Thomas on myös elokuva siitä, miten ihminen vanhetessaan suljetaan yhteiskunnan ja sosiaalisen maailman ulkopuolelle. Hänestä tulee Twiggin sanoin Toinen, joka esitetään muusta maailmasta täysin irrallisena ja kategorisesti erillisenä olentona (Twigg 2004, 64). Vierailut ulkomaailmaan vain korostavat toiseutta ja näkymättömyyttä suhteessa muihin ihmisiin – varsinkin nuorempiin ikäpolviin. Kun Thomas astuu sisään parturiliikkeeseen, jossa on muita ihmisiä, häntä ei noteerata millään tavoin: ei tervehtimällä tai edes katseella. Nuorten aikuisten suosimassa seurustelukahvilassa hän on ainoa yksin pöydässään istuva. Thomasin muutamat yritykset ottaa kontaktia muihin, etenkin itseään nuorempiin, epäonnistuvat aina tavalla tai toisella.¹⁷

Ilmiöinä syrjäytyminen ja yksinäisyys, joita *Thomasissakin* käsitellään, eivät luonnollisesti ole johonkin tiettyyn ikään sidottuja. Vanhuutta ikäkautena tai vanhuksia ihmisinä representoidaan kuitenkin erityisen alttiina yksinäisyydelle. Yksinäisyys artikuloituu ympäriltä puuttuvana perinteisenä perherakenteena tai parisuhteena, jotka ymmärretään kodin ja yksityisen piiriin kuuluvien ikäihmisten ensisijaisiksi sosiaalisiksi viiteryhmiiksi. Parisuhde ja perinteinen perheinstituutio näyttäytyvät implisiittisinä ihanteina, joiden puuttuminen altistaa etenkin elokuvien raihnaiset vanhukset kahdelle vaihtoehdolle. Ensimmäinen niistä on oman onnen nojaan jääminen ja toinen laitokseen joutuminen, mikä esitetään varsin epämiellyttävänä vastakohtana kodille. Vanhuuden tai sairauden heikentämien ikäntyneiden vanhempien hoitovastuu elokuvissa vieritetään laitoksille ja alan ammattilaisille, eikä sitä viime kädessä esitetä puolison tai muiden perheenjäsenten velvollisuudeksi. *Pahassa perheessä* Mikaelin

ei näytetä elokuvassa). Thomas tapaa vuosien jälkeen puistossa miehen, joka toimi tuomarina oikeudenkäynnissä, jossa Thomas tuomittiin avunannosta vaimonsa kuolemaan.

¹⁷ Mitä tulee kontakteihin omien ikätovereiden kanssa, niihin Thomas suhtautuu innottomasti, jopa torjuvasti. Näin Thomas ikään kuin pyrkii etäännyttämään itsensä kategoriasta "vanha"; vanhat ihmiset ovat muita kuin itse, vanhat ovat toisia. Ks. Thompson et al. (1990), Andrews (1999).

¹⁸ Elokuvasa käsittellään kiintoisasti sairaanhoitajien kautta eri kulttuurien tapoja suhtautua vanhuuteen ja ikäihmisiin. Etenkin suhtautuminen Erkkiin, jonka aggressiivinen käytös sekä rasistinen ja sovinistinen kielenkäyttö koettelee hoitohenkilökuntaa, on tästä esimerkkinä. Somalitaustainen hoitaja Fardusa ottaa hieman huvittuneena vastaan Erkin rasistiset nimittelyt ja aggressiivisen käytöksen, mutta ymmärtää vihanpurkauksen aiheutuvan kovista kivuista. Hän saa myös Erkin raivokohtauksen laantumaan kohtaamalla hänet ihmisenä – istumalla vierelle, laulamalla, silittämällä ja olemalla läsnä. Fardusan lämmin ja ymmärtävä asenne vanhuksia kohtaan luo huomattavaa kontrastia muiden hoitajien tapaan kohdella vanhuksia pelkinä potilaina ja mekaanisina hoitotoimenpiteiden kohteina. Elokuvan lopussa Martta antaa Fardusalle "lainaksi" suvussaan kulkeneen arvokkaan rintakorun, jota Emmi on käynyt isoäidiltään ruinaamassa. Martta uskoo korun olevan paremmassa turvassa Fardusan luona ja pääsevän siellä ansaitsemaansa käyttöön ja esille.

Alzheimeria sairastava isä asuu aluksi hoitolaitoksen sijaan poikansa luona, missä hänellä on oma huone ja palkattu hoitaja, joka huolehtii puhe- ja toimintakyvyn menettäneestä isästä. Kun tilanne kotona käy hankalaksi isoisästä riippumattomista syistä, Mikael kehottaa hoitajaa pakkaamaan "papan" tavarat ja vie isänsä hoitokotiin "vähän tuulettumaan". Iäkään vanhemman sairastuminen ja hänestä huolehtiminen nähdään taakkana, jota lapset eivät viime kädessä jaksa tai halua kantaa.

Elokuvisia yksi vanhuuden uhkakuvista liittyikin toisten armoille joutumiseen ja puolustuskyvyttömyyteen suhteessa muihin ihmisiin. *Kohtaamisissa* päihdeongelmainen tyttäretytär Emmi on pistäytynyt poikaystävänsä kanssa kahville isoäitinsä Martan luokse. Saamaan aikaan kun Martta ja Emmi istuvat kahvipöydässä, poikaystävä käy Martan tavaroita läpi etsien jotain varastettavaksi kelpaavaa. Martta on koko ajan tietoinen siitä, mitä asunnossa tapahtuu, mutta ei uskalla puuttua asiaan. *Postia pappi Jaakobille* -elokuvasa sokea vanha mies on monessa suhteessa avustajansa Leilan armoilla. Leila muun muassa heiluttelee leipäveistä Jaakobin kasvojen edessä varmistaakseen, että tämä todellakin on sokea ja käy salaa papin rahakätköllä. Leila myös heittää seurakuntalaisilta tulleet esirukouskirjeet, joihin vastaaminen on ollut vanhan miehen keskeisin elämäntehtävä ja elämänhalua ylläpitävä tekijä, kaivoon. Puolustuskyvyttömyys tuodaan esille erityisen nöyryyttävänä kokemuksena kohtauksissa, joissa sairaalassa makaava Henri (*Joki*) uhataan laittaa lepositeisiin ja Erkin (*Kohtaamisia*) rauhoittamiseen aiotaan käyttää voimakeinoja. Syynä tähän on, että kumpikaan vanhuksista ei suostu asettumaan hiljaisen, alistuvan ja elottoman vanhuksen rooliin, joka heille on varattu. Fyysinen raihnaisuus ja kyvyttömyys kontrolloida omaa ruumista assosioidaan myös mielen kyvyttömyyteen (Terde 1996, 7). Henrin ja Erkin kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että heitä ei enää nähdä omasta elämästä ja toimistaan päättävinä täysvaltaisina aikuisina vaan lääketieteellisen asiantuntijuuden kautta hallittavina hoitotoimenpiteiden kohteina.

Valtasuhteita tehdään näkyviksi eri ikäryhmien välillä ulossulke-malla vanhuksia aikuisuuden maailmasta ja rinnastamalla vanhat ihmiset lapsiin. Hockey ja James (1995) ovat monivaihteisesti osoittaneet, miten läntisessä ajattelussa vanhuus ja lapsuus ymmärretään rinnakkaisina sosiaalisina ja kokemuksellisinä kategorioina, joita molempia määrittää riippuvaisuus toisista ihmisistä ja aikuisen statuksen kieltäminen. Tarkastelemissani elokuvissa näennäisesti toimintakykyisiä vanhuksia infantilisoidaan muun muassa syöttämällä heitä ja rinnastamalla lapsiin, joille "täytyy laittaa rajat", kuten yksi osaston hoitajista toteaa *Kohtaamisissa* Erkin vihanpurkauksen jälkeen.¹⁸ Erkkiä torutaan huonosta käytöksestä ja kiroilemisesta kuin pientä lasta konsanaan. *Thomasissa* päähenkilön lapseistaminen tapahtuu hieman verhotummassa muodossa naapurin kauppiasnaisten toimiessa ikään kuin Thomasin äitihahmona. Hän huolehtii, että Thomasilla on ruokaa, laittaa laastarin polveen, kun tämä tippuu keittiöjakkaralta, ja antaa tyhjän maitotölkin siltä varalta, että Thomas ei pääse vessaan ja tee "vahinkoja" sänkyyn.

Ikääntyminen ei ole vain biologinen prosessi, vaan kulttuurisesti se tapahtuu aina tietyssä ajassa ja paikassa. Ikääntymiselle annetut mer-

kitykset muokkaavat sitä, miten koemme ikääntymisen. Tällöin myös sisäistämme ikääntymiseen liitetyn vastenmielisyyden ja kieltäytyksen, joka vallitsee kulttuurissamme (Woodward 1999, xiii). 83-vuotias Thomas joutuu elokuvassa toistuvasti vastakkain todellisuuden kanssa, jossa vanhuutta ei arvosteta ja ympärillä vallitseva ikäsyrrjintä saa mitä moninaisempia muotoja. Pitkää ikää ei arvosteta – päinvastoin. ”Liian” vanhoiksi elävät ihmiset joutavat kuolemaan, koska ovat ”tosi vanhoja”¹⁹ tai eivät yksinkertaisesti vain tajua luovuttaa ja kuolla ajoissa, kuten Thomasia auttavan kauppiasnaisten puheet antavat ymmärtää. Tällaiset puheet saattavat vaikuttaa harmittomilta, mutta ne voidaan tulkita myös ikäsyrrjivänä vihapuheena (ks. Gullette 2011, 36). Yksi esimerkki kärjistetyn alentavasävyisestä suhtautumisesta vanhuksiin nähdään Ilkka Vanteen ohjaamassa *Lakeuden kutsussa*. Kohtauksessa vanha miesopettaja makaa hotellihuoneen sängyllä. Lukuisista koputuksista huolimatta opettaja ei nouse avaamaan huoneen ovea, koska ei huonon kuulonsa vuoksi kuule koputuksia. Paikalle hälytetty vastaanottovirkailija tulee avaamaan oven ja tokaisee: ”Se nyt vielä puuttuis, että se olis sinne kuollu. Siitä tulee hotellille ihan älyttömästi vaivaa”. Ei riitä, että vanhat ihmiset nähdään vielä eläessään taakkana muille. Kuoleminen epäsovivaan aikaan tai paikkaan vasta muiden kiusaamista onkin! Eläminen yhteiskunnassa, joka ihannoi ja priorisoi nuoruutta, syö pala palalta Thomasinkin elämänhalua. Elokuva päättyy siihen, kun Thomas pakkaa matkalaukkunsa, avaa asuntonsa kaasuhellallaan hanaa ja jää odottamaan tulevaa kuolemaa. Siinä missä *Joessa* Henrin kohdalla kysymys on *oikeudesta* kuolla tilanteessa, jossa hoitotoimenpiteet ovat käytännössä katsoen turhia ja toivottomia, Thomasin kohdalla kyse on ikään kuin *velvollisuudesta* kuolla, koska hän on jo ”liian” vanha.

Thomas on mielenkiintoinen elokuva siinä, että päähenkilön hahmon kautta tehdään myös näkyviksi tiettyjä ikääntyneisiin miehiin liittyviä stereotypioita ja vanhuuteen kohdistuvia ikäsyrrjiviä asenteita. Yksi tällainen on vanhuuden ja seksuaalisuuden näkeminen jollain tavalla yhteensopimattomina (Calasanti & Slevin 2001, Bildtgård 2000, Walz 2002). Istuessaan parturiliikkeessä Thomas mittailee katseellaan viereissään istuvan nuoren naisen vartaloa, ja katse hakeutuu naisen rintoihin. Nainen huomaa Thomasin katseen ja ilmehdinnän perusteella kokee vanhan miehen kohdistaman mielenkiinnon itseään kohtaan vastenmielisenä, ei imartelevana. Thomasia pyydetään poistumaan liikkeestä, koska hän käyttäytyy tavalla, jota ei nähdä hyväksyttävänä tai sopivana. Tällaisissa tilanteissa niin ikäsyrrjintä kuin kulttuuriset käsitykset ikäsopivasta seksuaalisesta käyttäytymisestäkin tulevat näkyviksi. Se, mikä nuorempien kohdalla tulkittaisiin merkiksi viiriilydestä, leimataan vanhempien miesten kohdalla perverssiksi tai likaiseksi (Calasanti & Slevin 2001, 75–77). Pääsääntöisesti ikääntyneet esitetäänkin stereotyyppisesti ei-seksuaalisina, kykenemättöminä ja/tai vailla kiinnostusta seksiin. Mikäli poikkeuksia löytyy²⁰, ovat nämä representaatiot monesti varsin asiattomia kuten vanhempien miesten esittämistä pedofiileinä tai nuorten naisten saalistajina ja/tai impotentteina. (Walz 2002, 100–102.)

¹⁹ *Kohtaamisissa* Martta kertoo Emmille entisen naapurinsa kuolleen. Emmi toteaa tyyliä ja välinpitämättömällä äänensävyllä: ”Höh, sehän oli jo tosi vanha”, vaikka naapuri oli kuollessaan ollut Marttaa kymmenen vuotta nuorempi. *Thomasissa* kauppiasnaisten puhuu isästään, joka eli ”vähän liiankin vanhaksi”, kun ei tajunut luovuttaa taistelussa kuolemaa vastaan.

²⁰ Mika Kaurismäen elokuvassa *Tie pohjoiseen* perheensä aikoinaan hylännyt isä Leo (Vesa-Matti Loiri) palaa tekemään sovintoa poikansa Timon (Samuli Edelmann) kanssa. Matkalla pohjoiseen he tapaavat hotellissa kaksi naista, joiden kanssa kumpainkin päättyy viettämään yön yhdessä. Tavat, joilla rakastelukohtaukset on kuvattu, eroavat selkeästi toisistaan. Isän (joka on arviolta yli 60-vuotias) seksiakti esitetään vitsikkäänä, ehkä jopa vastenmielisenä verrattuna poikansa vastaavaan. Oman aktinsa lopussa isä äänтелеe kuin sairaskohtauksen kourissa, mikä hätäannuttaa jopa miehen seksikumppanin. Tämä lähteekin hakemaan miehen poikaa paikalle.

²¹ Etenkin feministisessä ikääntymistutkimuksessa on nostettu voimakkaasti esille ikääntymisen sukupuollittuneisuus. Kangas & Nikander (1999, 9, 13) kirjoittavat ikääntymisen mallin olevan naisille paljon ahtaampi ja kielteisempi kuin miehille. Ruumiin rapistuminen liitetään kulttuurisesti erityisesti naisiin, joille paineet ikääntymisen merkkien kätkemiseen ovat suuremmat kuin miehille.

²² Vrt. Chiversin (2011) huomioissa vanhuuteen liitetty huono terveydentila tarkoittaa ruumiin esittämistä usein kyvyttö-mänä (*disabled*).

²³ Klaus Härön ohjaama *Postia pappi Jaakobille* on tästä mielenkiintoinen poikkeus, koska siinä päähenkilönä nähdään vanha miespappi, joka on sokea.

²⁴ Syövästä Sontag 1978, Stacey 1997, Beach et al. 2005, Clarke & Everest 2006; dementiaasta Van Gorp & Vercruyssen 2012.

²⁵ Syövästä kulttuurista rakentumista tarkastelleen Staceyn (1997) mukaan ei ole tavatonta, että syöpä-sanan sanomista vältellään muun muassa puhumalla siitä kiertoilmauksin. *Lakeuden kutsussa* eturauhassyöpää sairastava vanha opettajamieskin käy salaa hoidoissa. Häneen testataan uutta syöpälääkettä, josta opettaja toteaa: "Eivät vissihi viitti apinoita kaikilla kokehilla rääkätä. Mä sanoin että mullahan passaa."

Sairas vanhuus

Ikääntyminen on moniulotteinen prosessi, mutta populaarikuva vanhuudesta artikuloituu usein fyysisen rappeutumisen kautta.²¹ Varsinaiselle vanhuudelle annettuja merkityksiä hallitsee ruumiskeskeisyys. Vanhuuden "ongelmien" nähdäänkin liittyvän ruumiiden raihnaisuuteen ja heikkouteen. Tämän seurauksena vanhat ihmiset määrittyvät vain ja ainoastaan ruumiinsa kautta. (Twigg 2004, 64.) Ruumiin heikkenemisen (yli)korostaminen onkin yksi ikääntymisen sosiaalisen rakentumisen tunnusmerkkejä (Cruikshank 2003, 35).

Tarkastelemissani elokuvissa ikääntyneen ruumiin rapistumista lähestytään heikentyneenä terveydentilana, joka varsin usein näyttäytyy kuolemaan johtavana sairautena eikä esimerkiksi normaalina ikääntymisen myötä ilmaantuvana liikuntarajoitteisuutena, joka sinällään ei haasta normaalin elämän jatkumista.²² Elokuvien henkilöt kärsivät syövästä tai muistisairauksista, eivät niinkään sydämeen, verisuoniin tai liikuntaelimiin liittyvistä vaivoista.²³ Analysoimissani elokuvissa mielen haurastuminen tarkoittaa lievimmillään harmittomana näytettyä "höpsöyttä". Näin on esimerkiksi Mika Kaurismäen elokuvassa *Tie pohjoiseen*, jossa Leon palvelutalossa asuva äiti Irja kuvataan juuri höpsönä vanhuksena. *Kohtaamisissa* Martan geriatrisella osastolla asuva ystävätär taas esitetään stereotyyppisesti "hulluna"; hän on sekava ja harhainen, ulkoinen olemus on epäsiisti ja tukka hapsottaa pystyssä. Äärimmäinen uhkakuva vanhuuteen liitetystä minuuden katoamisesta nähdään *Pahan perheen* Alzheimeria sairastavassa isoisässä. Sekä syöpä että Alzheimerin tauti ovat molemmat sairauksia, jotka ovat pelättyjä ja kulttuurisilla kauhukuvilla ladattuja.²⁴ Syöpään sairastuminen herättää inhoa, ja se koetaan pahaenteisenä ja vastenmielisenä. Se nähdään ruumiin sairautena, joka vie ihmisestä elinvoiman ja johtaa tuskalliseen loppuun (Sontag 1978). *Kohtaamisissa* Martan diagnoosia ei edes lausuta ääneen.²⁵ Katsoja joutuu päättelämään sen keskustelusta, jossa Martta ja lääkäri puhuvat muun muassa hoidoista kieltäytymisestä ja kovien kipujen hallinnasta lääkkeillä.

Joki-elokuvassa taas haimasyöpää sairastava Henri kamppailee kohtuuttomien kipujen kanssa, joihin ei edes lääkärin määräämä lääkitus tehoa. Syövästä ja kärsimyksen riuduttama ruumis on "kusevärinen raato", kuten Henri omin sanoin kuvailee itseään. Syöpää kulttuurisena ilmiönä tutkinut Jackie Stacey on verrannut syöpää kauhuelokuvan hirviöön, joka tunkeutuu viattoman uhrin ruumiiseen, uhkaa sen ruumiillista järjestystä ja ottaa valtaansa säätelyjärjestelmän. Vasta kun tämä muukalainen tai hirviö on karkotettu fyysisestä ja sosiaalisesta ruumiista, tasapaino pystytään saavuttamaan ja järjestys palauttamaan. (Stacey 1997, 10.) Vanhaan ruumiiseen asettuessaan Staceyn kuvailema hirviö tulee kuitenkin jäädäkseen. Vain kuolema voi vapauttaa vanhuuden ja sairauden kurittaman ruumiin tuskista. Erotuksena sankaritarinoille, joissa syöpä selätetään tai sitä vastaan taistellaan urhoollisesti kuolemaan saakka, vanhalla iällä syöpään sairastuminen esitetään elokuvissa alusta asti hävittynä taisteluna, joka johtaa kuolemaan. Vanhan ihmisen ruumis nähdään jo lähtökoh-taisesti liian heikkona taistelemaan syöpää tai muuta sairautta vastaan, jolloin ainoana vaihtoehtona tarjotaan alistumista tähän kohtaloon.

Vanhuus, sairaus ja ruumis punoutuvat yhteen monivivahteisesti. Sekä vanhenemiseen että syöpään liitetään pelkoja ja jopa häpeää, mitä tulee ruumiin heikkenemiseen ja sen toimintojen pettämiseen. John A. Vincent onkin kuvaillut vanhuutta kohtaan koetun vastenmielisyyden ilmenevän juuri ruumiin kautta. Vanhenemisen myötä tapahtuva ruumiin heikkeneminen nähdään peruuttamattomana ja anteeksiantamattomana menetyksenä, joka tekee ihmisistä rumia, likaisia, haisevia ja inhottavia. (Vincent 2003, 178.) Joissakin elokuvissa vanhuuden itsessään voi tulkita olevan ruumiista heikentävä ”sairaus”, joka vaatii lääketieteellistä väliintuloa. Pelkkä korkea ikä assosioituu sairaalahoitoa vaativaksi tilaksi varsinkin yhteyksissä, joissa selkeä syy sairaalassa olemiselle jää elokuvan katsojalle hämäräksi. Näin käy esimerkiksi *Lakeuden kutsussa* Erkin äidin kohdalla. Edellisen kaltaisissa tapauksissa vanhuutta patologisoidaan hyvinkin suoraviivaisesti. Tähän on johtanut lääketieteen vahva vaikutus vanhuuden määrittelyyn. Aikaisemmin luonnollisena pidetystä ilmiöstä on tullut sairaus (Vincent 2003, 138). John Vincentin mukaan länsimaissa sairastaminen nähdään *väistämättömänä* osana vanhuutta: ”olla vanha” tarkoittaa pääsääntöisesti myös ”olla sairas” (ibid., 167).

Vanhuuden kulttuurista rakentumista analysoineet Gilleard ja Higgsin ovat esittäneet, että myöhäisvanhuuteen yhdistetty kurjuus²⁶ ei välttämättä niinkään liity ruumiin fyysisten toimintojen pettämiseen kuin merkkeihin yksilön toimijuuden, itsetietoisuuden ja itsekontrollin katoamisesta. Yksilöstä tulee elimellinen ruumis, jolta puuttuu toimijuus.²⁷ (Gilleard & Higgs 2011, 139.) Tästä näkökulmasta yksi vanhuuden kauhuskenarioista projisoituu *Pahassa perheessä* Alzheimerin tautia sairastavaan isoisän hahmoon. Isoisää kuljetetaan paikasta toiseen. Hänet viedään muun muassa lastenlasten miekkailuharjoituksista sukupäiväillisille, joissa hän istuu pyörätuolissaan mykkänä ja ilmeettömänä – fyysisesti läsnä ja silti poissaolevana, osana ympäröivää maailmaa mutta silti ulkopuolisena. Kykenemättömyys mihinkään näkyvään sosiaaliseen vastavuoroisuuteen ympäröivän maailman kanssa asemoi hänet yhteisön normaalin järjestyksen ulkopuolelle liminaalitilaan²⁸. Isoisä sijoittuu täten epämääräiseen välitilaan elämän ja kuoleman välille. Hän on ”kuollut elävä”. Tällaisia välitilassa olevia sairaita ja/tai vanhoja ihmistä ei kohdella täysvaltaisina yhteisön jäsenenä vaan toisina. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, ettei heitä elokuvissa kutsuta omalla nimellään. *Pahassa perheessä* Alzheimeria sairastava isoisä on ”vaari” tai ”pappa” ja *Lakeuden kutsussa* eturauhassyöpään sairastunut vanha mies on vain ”opettaja” tai (Henrikin sairaalahenkilökunnalle) ”haimasyöpäpotilas”.

Joki ja Kohtaamisia -elokuvissa sairaala on se pääasiallinen ympäristö, jossa ikäihmisiä kuvataan. Vanhukset esitetään sairaalavuoteella makaamassa tai istumassa suhteellisen liikkumattomina kuin merkinä elämän hiipumisesta ruumiissa. Kuitenkin yleisesti ottaen elokuvissa sairaalaan sijoitetut vanhukset eivät näytä ulkoisesti olevan vielä lähelläkään kuolemaa. Aktiivisuuden heikentyminen ja laitokseen joutuminen ymmärretään kuitenkin siirtymisenä jo kuolleina pidettyyn ikäryhmään – niin sosiaalisesti kuin yhteiskunnallisestikin (Koski 2014, 122). Thomas muun muassa kieltäytyy menemästä terveyskeskukseen tarkistuttamaan polveaan pudottuaan keittiöjakkaralta kattolamppua

²⁶ Gilleard & Higgs käyttävät tässä yhteydessä Julia Kristevan (1982) *abjektin* käsitettä.

²⁷ Englanniksi ”*body with organs but without agency*”.

²⁸ Ks. Turner 2007; Koski 2014.

²⁹ Kaarina Kosken (2014) käyttämä kuvailu laitoksista.

³⁰ Kariston (2009) mukaan *Oprissa* vanhuus laitoksessa esitettiin suhteellisen positiivisessa valossa. Hän kritisoi kuitenkin tapaa, jolla kunnalliskodin johtajatar suhtautuu asukkaisiin toteamalla "mummoja on vaikea erottaa toisistaan". Jokseenkin vastakkaista näkemystä laitospainuudesta edustaa Cantellin *Kohtaamisissa*, jossa sairaalan geriatrisen osaston pelottavaa tunnelmaa luodaan huoneista käytävälle kantautuvilla huudoilla sekä esittämällä miesvanhuksia makaamassa sairaalavuoteillaan täysin hoitajista riippuvaisina.

vaihtaessaan. Thomas pelkää, että hänet viedään sieltä heti laitokseen kuolemaan. Laitosympäristöt elokuvissa esitetäänkin pikemminkin kuoleman odotushuoneina²⁹ kuin paikkoina, joissa ihmisen on hyvä olla ja joissa heistä pidetään huolta.³⁰

Vanhuuden ja kuoleman kohtaamispaikoissa

Toisin kuin muut elämänjaksot, vanhuus päättyy aina kuolemaan. Elämänvaiheena vanhuuden merkitys rakentuukin suhteessa siihen, miten kulttuurisesti ymmärrämme kuoleman (Vincent 2003, 132). Ikuisen nuoruuden tavoittelu ja huomion kääntäminen pois ikääntymisen myötä tapahtuvista väistämättömistä ruumiillisista muutoksista on eräänlaista kuoleman pelkoa ja kieltämistä. Populaarilla medialla onkin esitetty olevan taipumus vältellä kuoleman esittämistä, ellei kyseessä ole väkivaltainen, sairaudesta johtuva tai ennenaikainen menehtyminen (Featherstone & Wernick 1995, 12–13). Koska kuoleman läsnäolo varsinkin myöhäisessä vanhuudessa on ilmeinen, kuolemista vanhana ei sinänsä pidetä poikkeavana tai ei-hyväksyttävänä tapahtumana. Ehkä juuri tästä syystä tarkastelemisani elokuvissa kuolemaa ei myöskään suoranaisesti työnnetä pois näkyvistä, häivytetä tai pyritä *aktiivisesti* kieltämään esimerkiksi nuorekkuuden ihannoimalla, kuten kolmannen iän retoriikassa on tapana. Kuolemaa vanhalla iällä ei esitetä traagisena tapahtumana, joka riistää ihmiseltä sen kaikkein arvokkaimman eli elämän, vaan pikemminkin vapautuksena kärsimyksestä ja elämästä vanhana. Näin on varsinkin, jos vanhuutta tarkastellaan sairauden tai ei-vanhoiden näkökulmasta.

Elokuville vanhuuden kuolemanläheisyyttä tuotetaan eri tavoin. Taustalla tikittävät tai pysähtyneet kellot kertovat vertauskuvallisesti jäljellä olevan ajan vähyydestä ja loppumisesta. Viittaukset kuolemaan hautausmaiden muodossa ovat tavanomaisia. Puhutaan puolisoitten haudoilla käymisestä. *Kohtaamisissa* Martta haluaisi viedä lapsenlapsensa miehensä ja tyttärensä haudoille, jotta pojalla olisi jokin yhteys äitiinsä puolen sukulaisiin. *Thomasissa* taas hautajaisiin päästään heti elokuvan alussa, kun päähenkilön veli kuolee. Hautajaisissa ei Thomasin lisäksi ole paikalla ketään muuta kuin pappi, mikä ikään kuin alleviivaa vanhusten unohdettua asemaa nyky-yhteisössä. Puheentasolla kuolema on läsnä viittauksina edesmenneisiin perheenjäseniin, puolisoihin tai ikätovereihin. Kun Thomas tapaa entisen koulutoverinsa parinkymmenen vuoden tauon jälkeen, puhe kääntyy pian siihen, miten kaikki muut koulutoverit ja omat puoliset ovat jo haudassa.

Tavat, joilla kuoleminen esitetään elokuvissa, ovat osa sitä kulttuurista merkityksimaailmaa, jossa ymmärryksiä hyvästä tai huonosta kuolemasta tehdään näkyviksi. Vaikka kuolemista vanhana pidetäänkin "luonnollisena", siitä pyritään silti tekemään ymmärrettävissä olevaa medikalisoimalla tai sitomalla se osaksi henkilön elämäntarinaa. Analysoimisani elokuvissa ihmiset eivät kuole ilman mitään syytä (esimerkiksi Henrillä on syöpä) tai ilman vihjeitä kuoleman taustatekijöistä tai kuoleman läheisyydestä (Thomasin veljellä on epäterveelliset elintavat ja Thomasia itseään painaa yksinäisyys). Joillekin tietoisuus

elämän rajallisuudesta tai lähestyvistä kuolemasta toimii kannustime-
na, joka sysää henkilöhahmot liikkeelle korjaamaan menneisyydessä
tekemiään ”virheitä” kuten eheyttämään aikoinaan särkyneitä lap-
si-vanhempi-suhteita. Nämä sovittelupyrkimykset antavat muutoin
niin merkityksettömäksi näyttäytyvälle elämälle vanhana jonkin
tarkoituksen. Sovinnon tekeminen menneisyyden kanssa ei valmista
uuden elämän alkuun, kuten nuorempien kohdalla todennäköisesti
kävisi, vaan kuolemaan.³¹ Menneisyyden syntien sovittamisesta tulee
täten osa jo alkanutta kuoleamisen prosessia – osa ”hyvää” kuolemaa.

Koska lääketieteellä on vahva vaikutus kuoleman kulttuuriseen
määrittelyyn länsimaissa, hyvä kuolema on määritelty ruumiillisista
lähtökohdista. Tällöin hyvä kuolema tarkoittaa eritoten lääkkeiden
mahdollistamaa kivutonta kuolemaa. (Vincent 2003, 159.) *Joessa* ja
Kohtaamisissa kuoleminen sairaalaympäristössä esitetään kuitenkin
pitkittynä kärsimyksenä, johon edes lääketiede ei kaikkivoipai-
suudessaan pysty tarjoamaan helpotusta riittävän kivunlievityksen
muodossa. Marttakin ilmoittaa lääkarille kieltäytyvänsä hoidoista ja
perustelee ratkaisuaan korkealla iällä: ”Tässä iässä on parasta antaa
asioiden mennä niin kuin on tarkoitettu”. Sairauden ja vanhuuden
välinen liitto näyttäytyy siten myös fatalistisessa valossa. Vanhuus-
sairaus-kuolema esitetään osana luonnon määräämää kiertokulkua,
johon ihmisen tai lääketieteen ei ole tarkoituskaan sekaantua. Hyvä
kuolema on tässä yhteydessä tulkittavissa nimenomaan luopumisena
kuoleman keinotekoisesta lykkäämisestä ja mahdollisuutena ”luon-
nolliseen” kuolemaan.³²

Elokuissa kuolema tuo vapautuksen elämästä vanhana ja sairaana,
ja siksi se esitetäänkin tässä mielessä hyvänä, jopa toivottuna tapahtu-
mana. Itse kuolemaa ei varsinaisesti pelätä, vaan pelko kohdistuu kuole-
misen prosessiin. Näin on etenkin, jos prosessiin liittyy kohtuutonta
kärsimystä tai laitoksessa olemista, kuten Henrin ja Erkin kohdalla
tapahtuu. Lisätuskaa miehille tuo menetetty oikeus määrätä itse omasta
elämästä ja kuolemasta. *Kohtaamisten* Erkille jatkuvien kipujen lisäksi
suurta ahdistusta tuottaa ”pelleily”, jota hän joutuu sietämään joutues-
saan ”neekereiden” ja ”rättipäiden” eli maahanmuuttajataustaisten
hoitajien hoidettavaksi. *Joessa* Henrin kohdalla itsemääräämisoikeuden
menetys tarkoittaa riistettyä mahdollisuutta kuolla omassa kodissa ja
tulla kuulluksi sairaalahenkilökunnan taholta, mitä tulee riittävän ki-
pulääkityksen saamiseen ja oman hoitotestamentin kunnioittamiseen.
Viime kädessä elokuvien vanhusten suhtautuminen kuolemaan on
kuitenkin hyväksyvää ja tyyntä, ei ahdistuksen ja pelon sävyttämää.³³
Henrille tietoisuus lähestyvistä kuolemasta ja ”kotiin” pääsemisestä
näyttäytyy lohduttavassa ja rauhoittavassa valossa. Näin se on tilan-
teessa, jossa toivoa parantumisesta ei enää ole ja elämää ylläpidetään
tuskaisesti ja keinotekoisesti. Thomas taas pääsee kaipaamansa vaimon
luokse oman käden kautta. *Lakeuden kutsussa* eturauhassyöpään sairastuneen ja puoli vuotta elinaikaa saaneen miesopettajan mietteissään
kuolema tuntuu mielenkiintoiselta ja jopa vähän jännittävältä mutta
ei pelottavalta. Martan selvittyä sairauden etenemisen aiheuttamasta
ensijärkytyksestä hänetkin näytetään elokuvan lopussa hyvin sees-
teisen oloisena kokoamassa palapeliä lapsenlapsenlapsensa kanssa.

³¹ Vanhemmat henkilö-
hahmot myös kuolevat
tarinoissa hyvin pian
sovittelun jälkeen kuten
Pernilla Augustin oh-
jaamassa *Sovinnossa*,
Mika Kaurismäen *Tie*
Pohjoiseen -elokuvassa
tai Matti läksen ohjaa-
massa tv-elokuvassa
Palassa valkoista mar-
moria käy.

³² Esimerkiksi Juha
Hänninen (2014) on
tarkastellut sitä, miten
kuoleman luonnolli-
suuden määrittely on
yhtäältä riippuvainen
lääketieteen kehitykses-
tä ja toisaalta kuoleman
kulttuurisista ymmärry-
sistä ja tulkinnoista.

³³ Vrt. iältään nuorempi-
en hahmojen suhtautu-
minen kuolemaan, joka
on selvästi torjuvampi.
Kun *Lakeuden kutsussa*
opettaja ja Erkki kes-
kustelevat kuolemas-
ta, noin 60-vuotias
Paavo selvästi ahdistuu
puheenaiheesta ja tokai-
see: ”Hyi olkoon, minen
halua kuulla!” rynnäten
pois paikalta.

³⁴ Ks. viite 20.

³⁵ Vrt. monet psykogerontologiset tutkimukset, joiden mukaan mm. sairauksien, toimintakyvyn heikkenemisen ja mentytusten vaikutus koettuun hyvinvointiin on vanhoilla ihmisillä odotettua vähäisempi kuin nuoremmilla vastaavissa tilanteissa. (Marcoen, Coleman & O'Hanlon 2007, 55.)

Loppupohdintoja

Vanhuuden representaatioiden tutkiminen on merkityksellistä, koska ne ohjailevat käsityksiämme siitä, millaista elämä vanhana on. Kansainväliset tutkimukset ikääntyneiden representaatioista ovat viime aikoina pyörineet pitkälti kolmannen iän käsitteen ympärillä. Kriittisissä tarkasteluissa on kyseenalaistettu muun muassa nuorekkuutta ihannoivia ja ikääntymisen piilotteluun pyrkiviä käytäntöjä, varsinkin mitä tulee ikääntyvään naiseen.³⁴ Näitä teemoja ei analysoimissani elokuvissa kuitenkaan noussut esille. Tähän lienee useita syitä. Suomalaisessa elokuvakulttuurissa ei ole samanlaista pakkomielteidenomaista suhtautumista ikääntyvän ruumiin torjumiseen, kuin esimerkiksi Hollywood-elokuvan kontekstissa on löydettävissä (vrt. Chivers 2011). Toisaalta suomalainen elokuvatuotanto ei välttämättä ole vielä herännyt ostovoimaisen harmaantuneen yleisön kosiskeluun, ja siksi mediaseksikkäät kolmannen iän edustajat loistavat vielä toistaiseksi poissaolollaan suomalaisessa nykyelokuvassa.

Olen tässä artikkelissa tarkastellut, minkälaisia piirteitä vanhuuteen liitetään valitsemissani suomalaisissa elokuvissa. Tutkimukseni valossa etenkin myöhäisvanhuus näyttäytyy elämänvaiheena, joka artikuloituu kuolemanläheisyytenä, sosiaalisesti vähäisinä kontakteina ympäröivään maailmaan ja biologisesti vakavina sairauksina. Vanhuuteen projisoidut pelot tulevat näkyviksi erityisesti tavoissa, joilla kuoleminen prosessia ja sen kontekstia esitetään. Laitosympäristöt ja niihin joutuminen esitetään vaihtoehtona, joka edustaa vanhuutta ei-toivotuimmillaan. Representaatiot niin sanotusta neljännestä iästä, joka muutoinkin elämänvaiheena on marginalisoitu ja ladattu ahdistuksen täyteisillä mielikuvilla, sijoittuvat usein juuri tällaisiin ympäristöihin. Yksilöllistä itsenäisyyttä korostavassa kulttuurissa laitoshoidon edustaa äärimmäistä ei-itsenäisyyttä ja riippuvaisuutta toisista. Tässä suhteessa sinne joutuminen määrittyy lopulliseksi ”epäonnistumiseksi” (Cruikshank 2003, 12). Sairauden kautta menetetty ruumiin toimivuus tai kohtuuttomana koettu kärsiminen nostavat esille ymmärryksiä siitä, millaista elämää pidetään elämisen arvoisena. Varsinkin kärsimyksentäyteinen, keinotekoisesti pitkitetty elämä näyttäytyy ei-toivottavana vaihtoehtona, kuten *Joessa* Henrin kohdalla kävi ilmi. Kuoleminen sairaalassa ymmärretään pitkitettynä kuolemana, jota säädellään lääketieteen keinoin loppuun saakka. Sen vastakohtana taas nähdään idealisoitu, luonnollinen kuolema, joka vastaa käsityksiä hyvästä kuolemasta (Hänninen 2014, 36). Elokuvien kautta voi siis lähestyä myös käsityksiä siitä, millaisena hyvä kuolema ymmärretään.

Tarkastelemissani elokuvissa vakavaa sairastumista tai läheisen kuolemaa ei esitetä poikkeuksellisina tapahtumina, jotka suistavat henkilöhahmojen elämät raiteiltaan tai kyseenalaistavat elämän oikeudenmukaisuuden, vaan tapahtumina, jotka kuuluvat osaksi elämää eritoten, mitä iäkkäämmäksi ihminen tulee.³⁵ Tästä näkökulmasta varsinkin elokuvien vanhat naiset vaikuttavat hyvinkin kykeneväsiltä selviytymään kohtaamistaan menetyksistä ja muista koettelemuksista. Martta ja Henrin vaimo Milja ovat tästä hyvinä esimerkkeinä. Vaikka molemmat joutuvat omissa tarinoissaan kasvokkain merkittävien

vastoinikäymisten kanssa, heidän hahmoistaan huokuu henkistä kompetenssia kohdata nämä asiat. Varsinkin Miljan hahmo nähdään hyvin urhoollisena ja vahvana tilanteessa, jossa hänen miehensä kuolee. Hän seuraa vierestä, miten Henri puetaan paperiseen kuolinpaitaan, silmien päälle asetetaan laput ja kasvot peitetään valkoisella kasvoliinalla. Huolimatta synkeäköistä aiheista (leskeys, sairaudet, kuolema), joita elokuvissa käsitellään, vanhoja naishahmoja esitetään tässä mielessä pikemminkin positiivisessa kuin negatiivisessa valossa. Vanhat miehet taas ovat niitä, jotka tarkastelemissani elokuvissa edustavat vanhuutta kärsivinä ja kuolevina.³⁶ Vanhojen miesten hahmot esitettiin myös useammin riippuvaisina muista ihmisistä, oli kyse sitten arjessa pärjäämisestä tai laitoshoidossa olemisesta.³⁷

Vanhuuden ymmärtäminen riippuvuuden ja sairauden ajanjaksona ei luonnollisestikaan tee oikeutta ikääntymisen prosessille, joka on hyvinkin monitasoinen ja -tulkintainen. Ikääntymisen ja kuoleman medikalisoiminen on kuitenkin johtanut siihen, että mahdollisuudet ymmärtää vanhuutta muutoin kuin sairauden leimaamana ovat kovin rajallisia (Vincent 2003, 167). Tätä näkemystä tukee myös tässä artikkelissa esittämäni tulkinnat tavoista, joilla vanhuutta kuvataan analysoimissani suomalaisissa nykyelokuviissa. Populaaria Hollywood-elokuvaa tarkastellut Amir Cohen-Shalev on todennut vanhuuden representaatioiden olevan edelleen stereotyyppisiä ja usein nöyryyttäviä varsinkin, mitä tulee ikääntyneisiin naisiin. Vanhuutta elokuvissa käsitellään rappeutumisen narratiivin (*narrative of decline*) kautta, joka hänen mukaansa tuottaa vääristynyttä kuvaa vanhuudesta. Cohen-Shalevin mielestä vain harvat elokuvat käsittelevät vanhuuden todellisia kysymyksiä, kuten vanhuudenheikkoutta, sairautta ja kuolemista tai tarjoilevat realistisesti tyydyttäviä kuvia vanhuudesta. (Cohen-Shalev 2009, 1, 8.)

Cohen-Shalevin hieman normatiivissävytteiset ajatukset vanhuuden "vääristyneistä" kuvista herättävät pohtimaan vanhuuden representoimisen haasteellisuutta: kuinka käsitellä vanhuuteen liittyviä "todellisia kysymyksiä" ilman projisointeja kurjuudesta tai rappeutumisesta? Onko se edes mahdollista? Gilleard ja Higgs (2010) ovat vertauskuvallisesti tarkastelleet neljättä ikää sosiaalisena ja kulttuurisena mustana aukkona, jolla on valtava vaikutus ikääntymisen kulttuureihin ja joka aiheuttaa levottomuutta ja häiriötä kaikkeen, mikä on sen vetovoiman ulottuvilla. Tämän metaforan kautta he tarjoavat selitystä sille, miksi yritykset kuvata neljättä ikää positiivisessa valossa eivät ole pystyneet vähentämään sen stigmaa tai normalisoimaan sen asemaa. Sally Chiversin mielestä yksi mahdollinen tapa, jolla vanhuuden ja kurjuuden välistä automaattista kytköstä voitaisiin haastaa, olisi määritellä onnistuneen vanhenemisen käsite uudelleen ja nähdä vanhuuteenkin kytketty toimintakyvyn rajallisuus osana normaalia arkipäiväistä kokemusta, ei negatiivisena poikkeavuutena. (Chivers 2011, 21 – 22.) Saman voisi sanoa pätevän sairauksiin ja kuolemaan. Niiden ymmärtäminen osana normaalia ihmiseloa vaikuttaa olennaisesti siihen, missä valossa vanhuuskin näyttäytyy. Vanhuuden esittäminen fyysisesti, henkisesti ja sosiaalisesti surkeana elämänvaiheena ennen kuolemaa kuitenkin stigmatsoi tätä elämänvaihetta entisestään. Elämän myöhäisempiin vaiheisiin liittyvän vanhuuskuvaston laajentaminen sairautta, yksinäi-

³⁶ Vrt. Vakimo (2001, 173), joka oman aineistonsa pohjalta esitti, että "vanhuus ongelmana" -artikkeleiden kuvituksissa esiintyi useimmiten yksinäinen vanha nainen laitospotilaana tai yksin omassa kodissaan. Visuaalisesti vanhat naiset edustivat näissä siis vanhuuden uhkakuvia.

³⁷ *Mielensäpahoittaja* on tässä suhteessa erilainen elokuva. Siinä vanhan miehen jääräpäisyyden ja toisinaan naurettavuuksiin asti viedyn yksin pärjäämisen eetoksen voisi tulkita jopa kapinahenkisyytenä sitä vastaan, että vanhoja ihmisiä esitetään inkompetentteina ja taakkoina muille.

syyttä ja kuolemista käsittelevien teemojen ulkopuolelle on haaste, johon kotimainen elokuvateollisuuskin toivottavasti vielä tarttuu. Näin yksiuolotteinen tulkinta tuskin kuitenkaan tavoittaa sitä kokonaisuutta ja moninaisuutta, jota elämän pääteasema pitää sisällään.

Lähteet

- Andrews, Molly (1999) "The seductiveness of agelessness". *Ageing and Society* vol. 19:3, 301–318.
- Bazzini, Doris G. et al. (1997) "The Aging Woman in Popular Film: Underrepresented, Unattractive, Unfriendly and Unintelligent". *Sex Roles* vol. 36, 531–543.
- Beach, Wayne A. et al. (2005) "Disclosing and responding to cancer 'fears' during oncology interviews". *Social Science & Medicine* vol. 60: 4, 893–910.
- Bell, John (1992) "In Search of a Discourse on Aging: The Elderly on Television". *The Gerontologist* vol. 32:3, 305–311.
- Beugnet, Martine (2006) "Screening the Old: Femininity as Old Age in Contemporary French Cinema". *Studies in the Literary Imagination* vol. 39:2, 1–20.
- Bildtgård, Torbjörn (2000) "The Sexuality of Elderly People in Film – Visual Limitations". *Journal of Aging and Identity* vol. 5: 3, 169–183.
- Blaikie, Andrew (1999) *Ageing & Popular Culture*. New York: Cambridge University Press.
- Calasanti, Toni M. & Slevin, Kathleen F. (2001) "Sex, Sexuality, and Old Age". Teoksessa *Gender, Social Inequalities and Aging*. Altamira Press.
- Chivers, Sally (2011) *The Silvering Screen: Old Age and Disability in Cinema*. Toronto: University of Toronto Press.
- Clarke, Juanne N. & Everest, Michelle M. (2006) "Cancer in the mass print media: Fear, uncertainty and the medical model". *Social Science & Medicine* vol. 62, 2591–2600.
- Cohen-Shalev, Amir (2009) *Vision of Aging. Images of the Elderly in Film*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Cruikshank, Margaret (2003) "Sickness and Other Social Roles of the Old". Teoksessa *Learning to be Old. Gender, Culture, and Aging*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Featherstone, Mike & Wernick, Andrew (1995) "Introduction". Teoksessa *Images of Aging. Cultural Representations of Later Life*. London: Routledge.
- Flygar, Mia (2006) *Seniorit sivuilla. Suomalainen vanhuus Helsingin Sanomien uutisteksteissä*. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2000) *Cultures of Aging. Self, citizen and the body*. Pearson Education.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2010) "Aging without agency: Theorizing the fourth age". *Aging & Mental Health* vol. 14: 2, 121–128.
- Gilleard, Chris & Higgs, Paul (2011) "Ageing abjection and embodiment in the fourth age". *Journal of Aging Studies* vol. 25 (2011), 135–142.
- Gullette, Margaret Morgonroth (2011) *Agewise. Fighting the New Ageism in America*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hjelt, Annaliisa (1992) *Vanhuus sanomalehdistön kuvaamana: kansanterveystieteellinen ja sosiaaligerontologinen näkökulma*. Jyväskylän yliopisto. Lisensiaatin työ.

- Hockey, Jenny & James, Allison (1995) "Back to our futures. Imagining second childhood". Teoksessa *Images of Aging. Cultural Representations of Later Life*. London: Routledge.
- Hytti, Hilkka (2010) *Ikääntynyt nainen mediassa*. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Hänninen, Juha (2014) "Luonnollinen vai joudutettu kuolema?". Teoksessa Hakola, Kivistö & Mäkinen (toim.) *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (1999) "Johdanto". Teoksessa Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo (toim.). *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Karisto, Antti (2004) "Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen". *Ikääntyminen voimavarana*. Tulevaisuusselonteon liiteraportti, 91–103.
- Karisto, Antti (2009) "Melkei ku kotona ois, melkein". Teoksessa Helne Tuula & Kalliomaa-Puha Laura (toim.). *Filmi-Kela: Suomi-Filmistä sosiaalipolitiikkaan*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto 2009.
- Katz, Stephen (2005) *Cultural Aging. Life Course, Lifestyle, and Senior Worlds*. Toronto: University of Toronto Press.
- Kessler, Eva-Marie, Rakoczy, Katrin & Staudinger, Ursula M. (2004) "The portrayal of older people in prime time television series: the match with gerontological evidence". *Ageing and Society* vol. 24:4, 531–552.
- Koski, Kaarina (2014) "Sosiaalinen kuolema". Teoksessa Hakola, Kivistö & Mäkinen (toim.). *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Lauzen, Martha M. & Dozier, Davis M. (2005) "Maintaining the Double Standard: Portrayals of Age and Gender in Popular Films". *Sex Roles* vol. 52: 7/8, 437–446.
- Laslett, Peter (1996) *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age*. Second Edition. Palgrave Macmillan. Alk. 1989.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2011) "Images of ageing in a 50+ magazine". *Journal of Aging Studies* 25, 45–51.
- Marcoen, Alfons et al. (2007) "Psychological ageing". Teoksessa Bond J., Peace S., Dittmann-Kohli F. & Westerhof G. (toim.). *Ageing in Society*. Third Edition. Sage Publications.
- Markson, Elizabeth W. & Taylor Carol A. (2000) "The Mirror has two faces". *Ageing and Society* vol. 20: 2, 137–160.
- Robinson, James D. & Skill, Thomas (1995) "The invisible generation: Portrayals of the elderly on prime-time television". *Communication Reports* vol. 8: 2, 111–119.
- Robinson, Tom et al. (2007) "The portrayal of older characters in Disney animated films". *Journal of Aging Studies* 21, 203–213.
- Robinson, Tom, Callister, Mark & Magoffin, Dawn (2009) "Older Characters in Teen Movies from 1980 – 2006". *Educational Gerontology* 35:8, 687–711.
- Roy, Abhik & Harwood, Jake (1997) "Underrepresented, positively portrayed: Older adults in television commercials". *Journal of Applied Communication Research* vol. 25:1, 39–56.
- Sontag, Susan (1978) *Illness as a Metaphor*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Stacey, Jackie (1997) *Teratologies, A Cultural Study of Cancer*. London: Routledge.
- Swayne, Linda E. & Greco, Alan J. (1987) "The portrayal of older Americans in television commercials". *Journal of Advertising* vol. 16: 1, 47–54.
- Tally, Margaret (2006) "She doesn't let age define her: Sexuality and motherhood in recent 'middle-aged chick flicks'". *Sexuality & Cultures* vol. 10: 2, 33–55.

- Terde, Silva (1996) "Välttämättömyyksien ruumis vanhusten hoivassa". *Naistutkimus* 9:4, 2–14.
- Thompson, P., Itzin, C. & Abendstern, M. (1990) *I Don't Feel Old: the Experience of Later Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Turner, Victor (2007) *Rituaali, rakenne ja communitas*. Suom. Maarit Forde (Alk. *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure* 1969). Helsinki: Summa.
- Twigg, Julia (2004) "The Body, gender, and age: Feminist insights in social gerontology". *Journal of Aging Studies* 18, 59–73.
- Vakimo, Sinikka (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Van Gorp, Baldwin & Vercruysse, Tom (2012) "Frames and counter giving meaning to dementia: A framing analysis of media content". *Social Science & Medicine* vol. 74: 8, 1274–1281.
- Vincent, John (2003) *Old Age*. London: Routledge.
- Walz, Thomas (2002) "Crones, Dirty Old Men, Sexy Seniors: Representations of the Sexuality of Older Persons". *Journal of Aging and Identity* vol. 7: 2, 99–112.
- Weitz, Rose (2010) "Changing the Scripts: Midlife Women's Sexuality in Contemporary U.S. Film". *Sexuality & Culture* vol. 14, 17–32.
- Williams, Angie et al. (2007) "Selling the 'Elixir of Life': Images of the elderly in an *Olivio* advertising campaign". *Journal of Aging Studies* vol. 21, 1–21.
- Woodward, Kathleen (1991) *Aging and its Discontents*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Woodward, Kathleen (1999) "Introduction". Teoksessa *Figuring Age. Women, Bodies, Generations*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.